

Analýza vývoje a současný stav cukrovarnictví na Kubě

ANALYSIS OF DEVELOPMENT AND CONTEMPORARY STATE OF CUBA'S SUGAR INDUSTRY

Lucie Macková – Univerzita Palackého v Olomouci

Kuba je ostrovem v Karibiku o rozloze 110 tis. km², s průměrnou teplotou 25 °C a 85% vlhkostí vzduchu (1). Průměrné úhrnné roční srážky 1 249 mm zde tvoří ideální klima pro pěstování cukrové třtiny. Kuba dlouhou dobu byla hlavním producentem cukru v Karibiku a jeho produkce také dlouhou dobu ovlivňovala politickou situaci v zemi (2). I přes nižší úroveň výroby v posledních letech zůstává cukr neoddělitelnou součástí geografie, historie i ekonomiky Kuby. Historie pěstování cukrové třtiny na Kubě sahá do období kolonialismu, v této době došlo k nucené migraci otroků z Afriky, kteří pracovali na plantážích a třtinu také zpracovávali (3). Jejich počet se odhaduje na 778 tisíc (4). Pozůstatky cukrovarů z tohoto období je možné navštívit ve *Valle de los Ingenios* (Údolí cukrovarů, obr. 1.) v provincii Sancti Spiritus poblíž města Trinidad – jedná se např. o místa Manaca Iznaga nebo San Isidro. V současné době se Kuba vyrovnává s tímto nechvalným dědictvím a opravuje historické usedlosti, aby došlo k podpoře cestovního ruchu v regionu. Spojení současného cestovního ruchu s cukrovarnickým průmyslem na Kubě bude rozebráno v závěrečné části článku.

Během období 1838–1880 se kubánský cukrový průmysl stal nejvíce mechanizovaným na světě, a to díky hojnému využívání cukrovarů a úzkorozchodných drah. Otroctví na

Kubě bylo zrušeno až v roce 1886, tedy mnohem později než ve Velké Británii (1834) nebo na jihu USA (1865). Na rozdíl od ostatních zemí mohli být v Brazílii a na Kubě otroci pokřtěni a mohli uzavřít manželství. V městských oblastech také mohli vstoupit do spolků (*cabildos de nación*), které jim poskytovaly vzájemnou podporu a zajišťovaly např. pohřby (5). V posledních letech byli otroci přejmenováni na *patrocinados* a systém se oficiálně rozpustil ještě před původně stanoveným datem, které bylo v roce 1888. V tomto roce dosahovala produkce cukru na Kubě 40 % celosvětové produkce (6). V Brazílii došlo ke stejnému vývoji jako na Kubě a v roce 1888 zde bylo otroctví zrušeno (4). Zatímco v Brazílii byli posléze pracovníci nahrazeni Evropany, Kuba podporovala příchod pracovníků z Asie (především z čínských provincií Fujian a Guangdong), kteří však pracovali v podmínkách nepříliš odlišných od otrokářství (7). Cukrová třtina, na rozdíl od kávy nebo tabáku, nebyla nikdy plodinou pěstovanou drobnými kubánskými rolníky (8). Tak jako v ostatních zemích docházelo i na Kubě u potomků otroků k diskriminaci a sociálnímu a ekonomickému vyloučení. Cukrovarnictví a jeho provázanost s tamní společností i politickou situací nelze oddělit ani od nucené migrace a otroctví, Kuba se tak i nadále vyrovnává s tímto svým historickým dědictvím.

Cukr zůstával pro Kubu strategickou surovinou i v porevolučním období, kdy byl exportován do zemí sovětského bloku. Vliv obchodu s cukrem na politický vývoj Kuby ve druhé polovině 20. století podrobně rozebírá PTAČNÍK (2). Koncem 80. let 20. století Kuba expandovala produkci cukrové třtiny, která se zde pěstovala na 1,9 mil. ha, což tvořilo 43 % celkové rozlohy kultivované půdy na ostrově. V tomto období zde také fungovalo 156 cukrovarů s celkovou denní kapacitou zpracování 647 200 t cukrové třtiny (9). Po rozpadu Sovětského svazu a RVHP klesla (politická) poptávka po cukru, což vedlo ke snížení jeho produkce i ceny. V současné době se Kuba potýká s problémy při výrobě cukru zapříčiněnými především hurikánem Irma v roce 2017 a jeho dopady. Dalšími problémy mohou být nízká produktivita práce v zemědělství nebo starší technologie zpracování třtiny a výroby cukru.

V článku bude popsána nedávná historie i současnost výroby cukru na Kubě. A to především s důrazem na její ekonomické a sociální dopady na současnou kubánskou společnost a možný další udržitelný rozvoj Kuby.

Obr. 1. Valle de los Ingenios (Údolí cukrovarů) v provincii Sancti Spiritus

Produkce cukru na Kubě na přelomu tisíciletí

Po rozpadu sovětského bloku se Kuba musela spoléhat na vlastní možnosti exportu, protože státy, které cukr původně importovaly za mnohem vyšší než tržní cenu, o kubánský cukr ztratily zájem. To všechno se dělo na pozadí ekonomického chaosu na Kubě. Začátkem 90. let se produkce cukrové třtiny držela poměrně vysoko na 74,4 mil. t v roce 1990 a 71,4 mil. t v roce 1991. Produkce cukru pak byla 8 mil. t v roce 1990 a 7,6 mil. t v roce 1991 (10). Od roku 1993 docházelo k poklesu produkce především kvůli omezení importu zboží nezbytného pro zemědělství, např. hnojiv, pesticidů a náhradních dílů pro stroje. Výroba v roce 1993 klesla o 40 % oproti roku 1991 a nejvyšší produkce cukru ve 2. polovině 90. let byla v roce 1996, a to 4,45 mil. t (10).

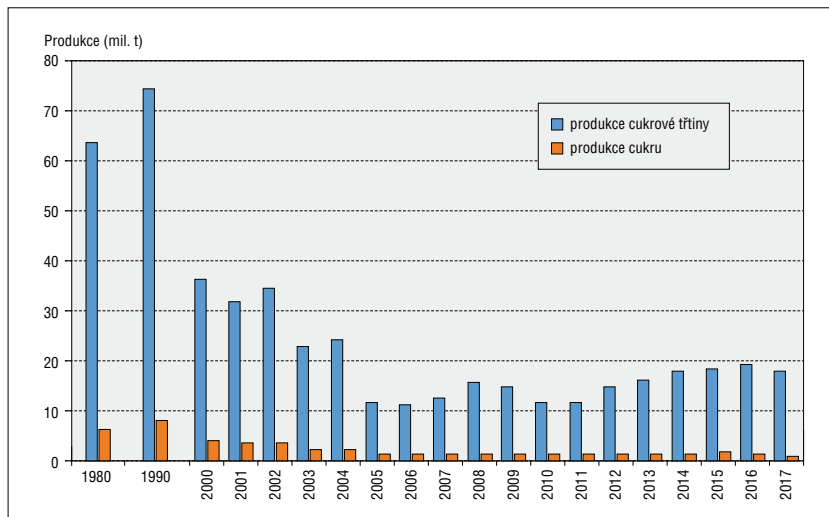
Toto číslo bylo i tak asi o polovinu nižší než začátkem 90. let, které se tak nesly ve znamení postupného poklesu produkce cukrové třtiny, která se dostala přibližně na polovinu produkce z 80. let. Pro Kubu bylo problematické najít odbytiště, protože ekonomické sankce ze strany USA přetrvávaly a postsovětské země se potýkaly s ekonomickými problémy a restrukturalizací svých ekonomik (11). Zároveň Kubě nikdo nemohl garantovat nadhodnocené výkupní ceny cukru, které si Kuba držela ještě během 80. let.

Restrukturalizace cukrovarnického průmyslu začala počátkem nového milénia a měla tři hlavní cíle:

1. dosažení konkurenceschopnosti při výrobě cukru,
2. zvýšení produkce prostřednictvím diverzifikace zemědělství a průmyslu,
3. rozvoj udržitelného zemědělského sektoru podporovaného znalostmi a lidským kapitálem (9).

Fidel Castro během svého projevu v cukrovaru Lavandero 21. října 2002, kdy restrukturalizace začala, prohlásil, že tento den se zapíše do historie. Plán měl být dokončený v roce 2004. Některé méně výkonné cukrovary byly zrušeny, zůstaly především ty větší a došlo k tomu, že asi 100 000 pracovníků

Obr. 2. Vývoj produkce třtiny a cukru na Kubě (pramen: ONEI)

přišlo o práci (9). Mnoho z nich pak začalo znovu studovat a rekvalifikovat se, jiní se přesunuli za prací do jiných regionů. Obr. 2 zachycuje vývoj produkce cukrové třtiny a cukru na Kubě mezi lety 2000 a 2017. Ve srovnání s 90. lety je zde velmi znatelný pokles nejprve přibližně na polovinu a poté až na čtvrtinu původní produkce cukrové třtiny. Křivka produkce cukru kopíruje obdobný vývoj, kdy produkce poklesla z 4,1 mil. t v roce 2000 na 1,1 mil. t v roce 2017. Oproti 8 mil. t v roce 1990 jde o citelný propad.

Současný stav cukrovarnictví na Kubě

Současný stav cukrovarnictví na Kubě charakterizuje roztržitost a propad v produkci. Kubánské ministerstvo cukru (MINAZ) bylo v roce 2011 zrušeno. Na jeho funkci nyní navazuje státní Grupo Azucarero (AZCUBA), která zde řídí cukrovarnický průmysl (12). V rámci konglomerátu AZCUBA funguje několik samostatných podniků, které jsou blíže popsány v tab. I. Některé z těchto firem působí pouze na vnitrostátní úrovni, zatímco jiné podniky (IPROYAZ, AZUTECNIA a TRANZMEC) působí i mimo Kubu. V zemi jsou dále také vzdělávací a profesní instituce

Tab. I. Podniky spadající pod AZCUBA (pramen: AZCUBA)

Podnik	Náplň činnosti podniku
TECNOAZUCAR	Je zodpovědný za prodej cukru a jiných zemědělských produktů na domácím i mezinárodním trhu
TRANZMEC	Poskytuje specializované služby týkající se dopravy, mechanizace, zavlažování a oprav strojů a vybavení
ZERUS	Jedná se zahraničními partnery a investory
ARCAZ	Finanční zprostředkování a financování importu pro průmysl
AZUIMPORT	Importující agentura pro cukrovarnický sektor – v zahraničí získává stroje a vybavení pro průmysl a sklizeň
AZUMAT	Poskytuje logistické služby pro cukrovarnický průmysl, např. sklady
AZUTECNIA	Poskytuje technické služby pro cukrovarnický průmysl kdekoli v světě, původně bylo založeno pro poskytování služeb Venezuele
ESAZUCAR	Poskytuje podpůrné služby pro cukrovarnický průmysl, např. ubytování, dopravu, jídlo a pronájem kanceláří
IPROYAZ	Institut poskytující strojírenské, projektové a konzultační služby

pro cukrovarnický průmysl, patří k nim i ATAC (Asociación de Técnicos Azucareros de Cuba) založená v roce 1927 (9).

V současné době Kuba řeší nízkou produkci cukru, ale i nízkou produktivitu práce, která je dána zastaralým technickým vybavením. V letech 2005, 2006, 2010 a 2011 byla zaznamenána nejnižší produkce cukru v moderní historii Kuby, ale od výroby z roku 2010 začalo docházet k jejímu pozvolnému nárůstu. V roce 2017 však produkce opět poklesla, a to zejména kvůli environmentálním dopadům hurikánu Irma a nepříznivému počasí v průběhu sklizně třtiny. Tento propad v produkci cukru byl podle úředníků také zapříčiněn špatným stavem vybavení, operačními chybami nebo nedostatkem zahraničních investic (13). Vzhledem k tomu, že domácí spotřeba cukru na Kubě je více než 600 tis. t a zároveň se Kuba zavázala vyvážet 400 tis. t cukru do Číny, tak Kuba balancuje na hranici zajištění svých vlastních potřeb (13). V roce 2018 se objevily zprávy o tom, že Kuba bude muset dovážet cukr z Francie (13).

V roce 2017 bylo na Kubě 54 cukrovarů (12). Převážná většina cukrovarů se nachází v provinciích Villa Clara, Matanzas v centrální části ostrova, v okolí Havany a v provinciích Camagüey, Holguín a Granma na východě Kuby (14). Znamená to, že cukrová třtina se pěstuje na velké části ostrova a zpracovává se na mnoha různých místech. Cukrová třtina a továrny na její zpracování zaplňují podstatnou část ostrova a jsou naprosto zásadní součástí geografie Kuby. Cukrová třtina na Kubě se nevyužívá jen k produkci cukru, ale také biopaliv, papíru, plastů a rumu (12). Po investicích z Číny se na Kubě otevřela první továrna na biomasu a plánuje se otevření několika dalších, které by byly napojené na současné cukrovary (15). AZCUBA na svých stránkách uvádí, že na výrobu 100–120 kg cukru je zapotřebí jedna tuna cukrové třtiny a při jeho výrobě se vygeneruje 25–30 KW·h⁻¹ elektrické energie (12). Pro udržitelnost tohoto odvětví na Kubě je však nutné, aby došlo k navýšení produkce. F. O. Licht odhaduje, že produkce cukru v další sezoně bude 1,5 Mt (16). To představuje mírné zlepšení, ale je velmi vzdálené od kubánské produkce v minulém tisíciletí a od ambiciózních cílů, které si Kubánci kladli.

Potenciál rozvoje: cukrovarnictví a turismus

Závislost Kuby na trhu s cukrem může přinášet rozvojové deficity. Strategií některých okolních zemí je zaměřit se na turismus, např. v Kostarice podíl turismu na HDP překonal produkci kávy a cukru (17). Kuba může cukrovarnictví využít i v jiných sektorech a jedním z nich je i turismus. Vzhledem ke kubánskému zákonu o zahraničních investicích z roku 1995, které se dotýkají turismu, a také závazku samotné vlády, by mělo jít o udržitelný turismus (18). Turismus v souvislosti s cukrovarnictvím není na Kubě novinkou. Např. v Údolí cukrovarů (*Valle de los Ingenios*) je možné projet se parní lokomotivou a navštívit pozůstatky cukrovaru San Isidro nebo rozhlednu v Manaca Iznaga. Údolí cukrovarů bylo zapsáno na seznam světového dědictví UNESCO v roce 1988. Na Kubě existují i muzea cukrovarnictví, např. *Marcelo Salado Sugar Industry Museum* ve městě Caibarién v provincii Villa Clara, které představuje historii cukrovarnictví na Kubě od jeho počátku až po současnost. Cukrovar *Smith Comas Central* poblíž Varadera byl přeměněn na muzeum historických parních lokomotiv. Historické parní lokomotivy je možné shlédnout i na dalších místech Kuby, včetně Havany.

Další možnost rozvoje kubánského průmyslového turismu představuje kolektiv kubánských a amerických autorů, kteří provedli studii turistického potenciálu pro cukrovar Hershey Central (19). Tento cukrovar leží v příhodné lokalitě mezi Havanou a Matanzas (Varadero), kam každoročně zavítá velká část turistů, kteří navštíví Kubu. Cukrovar je v současnosti mimo provoz, ale zůstává zachovalý. Název Hershey cukrovar získal podle amerického podnikatele Milтона Hersheyho, který v Pensylvánii začátkem 20. století postavil největší továrnu na čokoládu na světě. Součástí továrny bylo i modelové městečko, včetně míst pro rekreaci. Kvůli zvyšujícím se cenám cukru po 1. světové válce rozšířil své podnikání na Kubu. Kuba v té době byla příhodným místem i kvůli politické stabilitě a příznivým podmínkám pro zahraniční investory. Cukrovar Hershey Central začal fungovat v roce 1919 a doplnily ho další investice, včetně železnice a přilehlého městečka pro zaměstnance. V té době byl projekt vnímán jako velmi ambiciózní. Krátce po jeho dokončení poklesla světová cena za libru cukru z 20 centů na 1,3 centu, což Hersheyho továrnu téměř přivedlo ke kolapsu (19). Nicméně Hershey vytrval a cukrovar se stal průkopníkem v péči o zaměstnance, např. díky dostupné zdravotní péči. V roce 1946 byl kubánský komplex prodán Atlantic Sugar Company. Prodej zahrnoval 2500 ha půdy, 5 cukrovarů a 400 km železnice, včetně lokomotiv a vlaků (19). Po revoluci byl komplex zestátněn a přejmenován na Central Camilo Cienfuegos, export cukru se pak z USA přeorientovala na země sovětského bloku. Tento komplex je spojený s industrializací Spojených států, ale je unikátní v tom, že v sobě nenese dědictví kolonialismu a otroctví. Město je stále obýváno původními obyvateli, kteří si jsou vědomi historického dědictví cukrovaru a ke komplexu se staví pozitivně. Díky tomu tato stavba představuje nejen kubánské historické dědictví, ale také vztahy mezi Kubou a USA, které byly v předrevolučním období silné, a částečně také může symbolizovat možnost k jejich normalizaci do budoucna. Historie produkce cukru na Kubě je provázána s ekonomikou i kulturou Kuby a současně světovou historií cukrovarnictví a může poskytovat model pro udržitelný turismus na Kubě.

Závěr

V článku jsme sledovali vývoj kubánského cukrovarnického průmyslu od roku 1990 a současnou situaci pěstování cukrové třtiny na Kubě. Kuba je významným producentem cukru, v celosvětovém měřítku se však postupně propadá. Mezi vlivy, které mají dopad na kubánskou produkci cukru, sledujeme klimatické změny, ale také zastaralé technické vybavení a nízkou produktivitu práce. Přestože je na Kubě poměrně dost cukrovarů, pokud nedojde k jejich modernizaci, zůstane trend produkce klesající a dojde k tomu, že jeden bývalých největších producentů cukru, bude stěží pokrývat vlastní spotřebu. Musí dojít k náhlému obratu popsané situace, jinak bude nejspíše produkce cukru na Kubě stagnovat na nízkých hodnotách nebo dále klesat. Možností, jak situaci obrátit, je diverzifikovat odvětví produkce cukru a zaměřit se na udržitelný turismus spojený s historií cukrovarnického průmyslu.

Článek je zpracován s podporou projektu financovaného IGA PŘF UPOL, a to projektu IGA_PrF_2018_018, Regiony a města: analýza vývoje a transformace jejich vybraných komponent.

Souhrn

Článek se zabývá pěstováním cukrové třtiny a exportem cukru na Kubě. Klade si za cíl analyzovat vývoj cukrovarnictví na Kubě od roku 1990 a popisuje vývoj produkce a současný stav až do roku 2017. Přestože Kuba byla jedním z historicky největších producentů cukru, její produkce během posledních let klesá a naopak jiná odvětví jako cestovní ruch rostou na důležitosti. I přes nižší produkci v posledních letech zůstává cukr neoddelitelnou součástí geografie, historie i ekonomie Kuby. Závěrem článek shrnuje možné budoucí perspektivy produkce cukru na Kubě.

Klíčová slova: cukrová třtina, obchod s cukrem, migrace, udržitelný rozvoj, Kuba.

Literatura

1. *Panorama Económico y Social. Cuba 2016*. ONEI (Oficina Nacional de Estadística e Información), [online] <http://www.onei.cu/panorama2016.htm>.
2. MAC DONALD, S.; DEMETRIUS, J.: The Caribbean Sugar Crisis: Consequences and Challenges. *Journal of Interamerican Studies and World Affairs*, 28, 1986 (1), s. 35–58.
3. MINTZ, S.: *Sweetness and Power*. New York: Penguin, 1986, 227 s.
4. ARAÚJO, A. L.: Slavery and the Atlantic Slave Trade in Brazil and Cuba from an Afro-Atlantic Perspective, *Almanack*, 2016 (12), s. 1–5.
5. HOWARD, P. A.: *Changing History: Afro-Cuban Cabildos and Societies of Color in the Nineteenth Century*. Baton Rouge: Louisiana State University Press, 1998, 227 s.
6. SCOTT, R.: *Slave Emancipation in Cuba: The Transition to Free Labor, 1860–1899*. Princeton: Princeton University, 1985, 360 s.
7. HU-DEHART, E.: From Slavery to Freedom: Chinese Coolies on the Sugar Plantations of Nineteenth Century Cuba. *Labour History: A Journal of Labour and Social History*, 113, 2017, s. 31–51.
8. MINTZ, S.: *From Plantations to Peasantries in the Caribbean*. Washington, DC: W. Wilson Int. Center for Scholars, 1984, 27 s.
9. *The Restructuring of the Cuban Sugar Industry: A Progress Report*. ASCE (The Association for the Study of the Cuban Economy), [online] https://www.ascecuba.org/asce_proceedings/the-restructuring-of-the-cuban-sugar-agroindustry-a-progress-report/.
10. Agricultura, *Ganadería Silvicultura y Pesca*. ONEI (Oficina Nacional de Estadística e Información), [online] <http://www.onei.cu/aec2017/09%20Agricultura%20Ganaderia%20Silvicultura%20Pesca.pdf>
11. DE VILLA, J.; NEUBAUER, J.: *Máximo Líder: Fidel Castro*. Praha: Ikar, 2007, 264 s.
12. *Quiéén somos*. AZCUBA Grupo Azucarero, [online] www.azcuba.cu.
13. *The 2018 or the 1894 Sugar Cane Harvest?* Diario de Cuba, [online] http://www.diariodecuba.com/cuba/1528544448_39917.html.
14. PÉREZ-LÓPEZ, J.; ALVAREZ, J.: *Reinventing the Cuban Sugar Agro-industry*. Lanham, Maryland: Lexington Books, 2005, 350 s.
15. *Lack of Cash Clouds Cuba's Green Energy Outlook*. Reuters, [online] <https://www.reuters.com/article/us-cuba-energy/lack-of-cash-clouds-cubas-green-energy-outlook-idUSKBN1720EB>.
16. *Cuba Imports Sugar From France*. U.S.-Cuba Trade and Economic Council, [online] <https://www.cubatrade.org/blog/2018/10/24/cuba-imports-sugar-from-france>.
17. ROBERTS, J. T.; THANOS, N. D.: *Trouble in Paradise: Globalization and Environmental Crises in Latin America*. New York: Routledge, 2003, 304 s.
18. STRICKLER, P.: *Toward a Culture of Nature: Environmental Policy and Sustainable Development in Cuba*. Lanham: Lexington, 2007, 176 s.
19. SALINAS CHAVEZ, E. ET AL.: The Hershey Sugar Mill in Cuba: from Global Industrial Heritage to Local Sustainable Tourism Development. *Journal of Heritage Tourism*, 13, 2017 (5), s. 426–439.

Macková L.: Analysis of Development and Contemporary State of Cuba's Sugar Industry

The article deals with sugar cane cultivation and sugar exports from Cuba. This article aims to analyse the development of sugar production in Cuba since 1990 and describes the evolution of production and the current situation until 2017. Although Cuba used to be one of the historically largest sugar producers, its production has fallen in recent years and other sectors such as tourism are growing in importance. Despite its lower production in recent years, sugar remains an integral part of Cuba's geography, history, and economy. In conclusion, the paper summarizes the possible future prospects for sugar production in Cuba.

Key words: sugar cane, trade of sugar, migration, sustainable development, Cuba.

Kontaktní adresa – Contact address:

Lucie Macková, M. A., Univerzita Palackého v Olomouci, Přírodovědecká fakulta, Katedra rozvojových a environmentálních studií, 17. listopadu 12, 771 46 Olomouc, Česká republika, e-mail: lucie.mackova@upol.cz